

NOZIEDZĪGU NODARĪJUMU RECIDĪVS UN TĀ PREVENCIJA

Mg. iur. *Ilga Trubiņa*,

Daugavpils Universitātes studiju programmas „Juridiskā zinātne” doktorante, Latvija

Raksta aktualitāti nosaka noziedzīgu nodarījumu recidīva jēdziena izpratnes sensitivitāte, jo līdz ar grozījumiem Krimināllikumā, kas stājās spēkā 2013. gada 1. aprīlī, tika paplašināta soda mērķa būtība, tāpēc darba mērķis ir analizēt pastāvošos noziedzīgu nodarījumu recidīva veidus Latvijā, tā preventīvas iespējamību un nepieciešamību, jo soda mērķis ir, ne tikai sodīt vainīgo personu, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, bet arī resocializēt to un panākt, lai persona neizdara jaunus noziedzīgus nodarījumus.

Darba mērķa sasniegšanai nepieciešams izpildīt sekojošus uzdevumus:

- izpētīt un raksturot noziedzīga nodarījuma krimināltiesisko (legālo) recidīvu;
- izpētīt un raksturot noziedzīga nodarījuma kriminoloģisko (faktisko) recidīvu;
- izpētīt un raksturot noziedzīga nodarījuma penitenciāro recidīvu.

Darbā izmantotas vispārzinātniskās pētīšanas metodes (analīze, sintēze, indukcija, dedukcija) un speciālās pētīšanas metodes (salīdzinošā, formāli dogmatiskā, deskriptīvā).

Saskaņā ar Krimināllikuma 6. panta pirmo daļu par noziedzīgu nodarījumu atzīstams ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarīts kaitīgs nodarījums (darbība vai bezdarbība), kurš paredzēts Krimināllikumā un par kura izdarīšanu draud kriminālsods¹.

Savukārt jēdziens „recidīvs” ir cēlies no latīņu vārda – *recidivus*, kas nozīmē – atgriešanās. Vispārpieņemtajā nozīmē kādas parādības atkārtošanos, kaut kā atgriešanos pēc tā pazušanas utt. Lietojot jēdzienu „recidīvs”, ir nepieciešams konstatēt, ka kaut kāda parādība vai fakts ir atkārtojies².

No iepriekš minētā izriet, ka noziedzīga nodarījuma recidīvs ir personas noziedzīgu nodarījumu kopums, ja persona jaunu nodarījumu izdarījusi, būdama tiesāta par agrāk izdarītu nodarījumu.

Plaši interpretējot, noziedzīgo nodarījumu recidīva fakts nozīmē, ka krimināli sodāmu nodarījumu ir izdarījusi persona, kura:

- 1) agrāk jau izdarījusi kādu citu noziedzīgu nodarījumu,
- 2) agrāk izdarītais nodarījums ir atklāts,
- 3) uz to reaģējot, valsts piespriedusi vainīgajam

kriminālsodu vai nosacīti atbrīvojusi viņu no kriminālatbildības, vai piemērojusi nepilngadīgajam audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus, vai arī izmantojusi citus krimināltiesību instrumentus³.

Latvijā izšķir trīs veidu noziedzīgu nodarījumu recidīvus, tas ir, krimināltiesisko (legālo recidīvu), kriminoloģisko (faktisko recidīvu) un penitenciāro recidīvu.

Noziedzīga nodarījuma krimināltiesiskā (legālā) recidīva definīcija ir noteikta Krimināllikuma 27. pantā, kas nosaka, ka noziedzīga nodarījuma recidīvu veido personas izdarīts jauns tīšs noziedzīgs nodarījums pēc šīs personas notiesāšanas par agrāk izdarītu tīšu noziedzīgu nodarījumu, ja sodāmība par to jaunā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas brīdī nav noņemta vai nav dzēsta likumā noteiktajā kārtībā⁴. No iepriekš minētā izriet, ka noziedzīgi nodarījumi, kas attiecīgi ir noteikti Krimināllikuma sevišķajā daļā un izdarīti aiz neuzmanības, neveido noziedzīga nodarījuma recidīvu.

Kā arī krimināltiesiskais (legālais) recidīvs netiks konstatēts šādos gadījumos:

- ja sodāmība par iepriekš izdarīto noziedzīgo nodarījumu ir dzēsta (Krimināllikuma 63. pants);
- ja sodāmība par iepriekš izdarīto noziedzīgo nodarījumu ir noņemta (Krimināllikuma 63. panta septītā daļa);
- ja persona nav bijusi sodīta par iepriekš izdarīto noziedzīgo nodarījumu, jo tikusi atbrīvota no kriminālatbildības vai soda sakarā ar to, ka ar nodarījumu nav bijis radīts tāds kaitējums, lai vajadzētu piespriest kriminālsodu (Krimināllikuma 58. panta pirmā daļa);
- ja persona, kura izdarījusi kriminālpārkāpumu vai mazāk smagu noziegumu, ir bijusi atbrīvota no kriminālatbildības vai soda sakarā ar izlīgumu ar cietušo vai viņa pārstāvi (Krimināllikuma 58. panta otrā daļa);
- ja persona atbrīvota no kriminālatbildības vai soda par iepriekš izdarīto noziedzīgo nodarījumu, jo viņa ir palīdzējusi atklāt smagu vai sevišķi smagu noziegumu, kas ir smagāks vai bīstamāks par šīs personas pašas izdarīto noziedzīgo nodarījumu (Krimināllikuma 58. panta trešā daļa);

- ja persona bijusi atbrīvota no kriminālatbildības par noziedzīgu nodarījumu, jo izdarījusi to pirms pilngadības vecuma sasniegšanas un ir konstatēti noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas īpašie apstākļi, kā arī par nepilngadīgo personu iegūtas ziņas, kas mīkstina tās atbildību (Kriminālprocesa likuma 379. panta pirmās daļas 3. punkts);
- ja persona atbrīvota no kriminālatbildības par iepriekš izdarītu noziedzīgu nodarījumu, nosūtot materiālus audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanai (Kriminālprocesa likuma 379. panta otrā daļa);
- ja persona nosacīti atbrīvota no kriminālatbildības (Krimināllikuma 58.¹ pants, Kriminālprocesa likuma 379. panta trešā daļa);
- ja persona atbrīvota no kriminālatbildības Krimināllikuma sevišķajā daļā īpaši paredzētajos gadījumos (Krimināllikuma 235. pants, 254. pants, 324. pants)⁵.

Savukārt kriminoloģiskā (faktiskā) recidīva definīcija ir plašāka, jo ar kriminoloģisko (faktisko) noziedzīgu nodarījumu recidīvu saprot gadījumus, kad viena persona izdarījusi vismaz divus patstāvīgus noziedzīgus nodarījumus, neatkarīgi no tā, vai viņa par tiem ir vai nav sodīta, kā arī neatkarīgi no tā, vai par tiem ir vai nav

saglabājušās juridiskās sekas (kriminālatbildības noilgums, sodāmība)⁶.

No kriminālās statistikas datiem izriet, ka pēdējo piecu gadu laikā pastāv tendence pieaugt notiesāto personu skaitam ar iepriekšējo sodāmību, kas veido vairāk par pusi no kopējā notiesāto personu skaita, kā rezultātā veidojas noziedzīgu nodarījumu recidīvs.

Izanalizējot kriminālās statistikas datus par notiesātajām nepilngadīgajām personām, ir redzams, ka pastāv liels nepilngadīgo personu īpatsvars, kas tiek tiesāti un personai vēl ir nenonemta sodāmība. Autoresprāt, pozitīvi ir vērtējams fakts, ka pēdējo piecu gadu laikā samazinās notiesāto nepilngadīgo personu skaits.

Trešais noziedzīgu nodarījumu recidīva veids ir penitenciārais recidīvs. Penitenciārais recidīvs pastāv, ja agrāk reāli brīvības atņemšanas sodu izcietusi persona izdara jaunu noziegumu, par kuru piespriež brīvības atņemšanu⁷. Proti, penitenciārais recidīvs konstatējams gadījumā, ja persona, kura sodīta ar brīvības atņemšanu (ko tā izcietusi vai sākusi izciest), izdarījusi jaunu noziedzīgu nodarījumu. Jaunais noziedzīgais nodarījums var būt izdarīts gan ieslodzījuma vietā (iepriekš piesprietā kriminālsoda izpildes laikā), gan arī pēc personas atbrīvošanas pēc brīvības atņemšanas soda izpildes, vai arī pēc

1. tabula

Notiesāto personu skaits⁸

	2012	2013	2014	2015	2016
Kopējais skaits	9050	12593	16188	17275	15378
t. sk. ar iepriekšējo sodāmību	4856	6347	8564	9224	8982

2. tabula

Notiesāto nepilngadīgo personu skaits⁹

Gads	Kopējais skaits	Iepriekšējā sodāmība		
		Nav tiesāti	Tiesāti, bet sodāmība noņemta	Tiesāti, ir nenonemta sodāmība
2012	599	417	17	162
2013	609	448	15	142
2014	533	335	15	180
2015	414	276	9	129
2016	380	230	12	136

3. tabula

Notiesāto personu skaits un piespriestais sods¹⁰

	2012	2013	2014	2015	2016
Kopā	9050	12593	16188	17275	15378
Brīvības atņemšana	5819	7364	9839	10144	9081
Naudas sods	223	284	293	207	254
Piespiedu darbs	3007	4944	6056	6925	6042

nosacītas pirmstermiņa atbrīvošanas no brīvības atņemšanas soda izpildes. Penitenciāro recidīvu var konstatēt neatkarīgi no piespriedē un faktiski izciestā brīvības atņemšanas laika – nozīme ir faktam, ka personai ir uzsākta brīvības atņemšanas soda izpilde. Penitenciārā recidīva nav, ja personai iepriekš ir bijusi piespriedē brīvības atņemšana, bet šis sods nav bijis izpildīts, jo tiesa piemērojusi nosacītu notiesāšanu vai, atbrīvojusi nepilngadīgo no soda, piemērojot viņam audzinoša rakstura piespriedē līdzekli¹¹. Pretēji noziedzīgu nodarījumu krimināltiesiskajam recidīvam penitenciāro recidīvu veido arī personas izdarīti noziedzīgi nodarījumi aiz neuzmanības, kuru rezultātā personai piespriedē brīvības atņemšanas sods.

Šobrīd Latvijā netiek veikta statistikas datu analīze par noziedzīgu nodarījumu recidīvu. Dati būtu pamats noziegumu recidīva iemeslu atklāšanai un novēršanai. Saskaņā ar Krimināllikuma 35. panta otrās daļas 3., 4. un 5. punktu soda mērķis ir ne tikai sodīt vainīgo personu par izdarīto noziedzīgu nodarījumu, bet arī resocializēt sodīto personu un panākt, lai notiesātais pildītu likumus un viņu atturētu no jaunu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas. Taču, neveicot noziedzīgu nodarījumu recidīva analīzi, nevar objektīvi izvērtēt piemērotā soda efektivitāti un konstatēt, vai soda mērķis tiek sasniegts pilnībā vai tikai daļēji. Noziedzīgu nodarījumu recidīva statistikas datu apkopošana ļautu noskaidrot katra piemērotā kriminālsoda efektivitāti, kā arī noziedzīgā recidīva rādītājus varētu izmantot tiesību aizsardzības iestāžu darba efektivitātes novērtēšanai. Piemēram, pēdējos piecos gados personām piespriedē brīvības atņemšanas soda īpatsvars saglabājas augsts (skatīt 3. tabulu).

No kriminālās statistikas datiem izriet, ka pēdējo piecu gadu laikā pieaug notiesāto personu skaits, kuriem piemērots piespriedē darbs, taču nemainīgi brīvības atņemšana ir plaši piemērots sods. Ja persona tikai tiek izolēta no sabiedrības un netiek veikti pilnvērtīgi resocializācijas pasākumi, tad ar šo izolāciju vien nepietiek, lai sasniegtu Latvijas Sodū izpildes kodeksa 8. pantā noteikto soda izpildes mērķi – nodrošināt personas resocializāciju un tiesisku uzvedību pēc soda izpildes¹².

Autoresprāt, ne mazāk svarīgi būtu veikt datu apkopošanu par recidīvo noziedzību pēc kriminālsodu veidiem, lai varētu konstatēt, kā mainās noziedzīgu nodarījumu recidīva līmenis pēc attiecīgā kriminālsoda izciešanas.

Secinājumi un priekšlikumi

Latvijā izšķir trīs veidu noziedzīgu nodarījumu recidīvus – krimināltiesisko (legālo recidīvu), kriminoloģisko (faktisko recidīvu) un penitenciāro recidīvu. Pēdējo piecu gadu laikā pieaug agrāk sodīto personu skaits, recidīvs konstatējams vairāk nekā pusei notiesāto personu. Lielai daļai laika posmā no 2012. gada līdz 2016. gadam Latvijā notiesāto piespriedē brīvības atņemšana. Neskatoties uz to, joprojām netiek apkopoti noziedzīgu nodarījumu recidīva statistikas dati ar mērķi noskaidrot, vai ar piespriedē sodu tiek panākts soda mērķis un persona pēc soda izciešanas neizdarīs jaunus noziedzīgus nodarījumus. Autore izsaka priekšlikumu veikt noziedzīgu nodarījumu recidīva statistikas datu apkopošanu un analīzi, lai noskaidrotu, kā piemērotais sods ietekmējis personu. Tas ļautu konstatēt noziedzīgu nodarījumu recidīva līmeni valstī, un izvērtēt kriminālsoda efektivitāti, jo ne vienmēr bargākais sods ir visefektīvākais.

Atsauces

- ¹ Krimināllikums. Latvijas Republikas likums. Pieņemts Latvijas Republikas Saeimā 17.06.1998.; stājies spēkā 01.04.1999.; ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 12.01.2017.// Latvijas Vēstnesis, 08.07.1998., Nr.199/200 (1260/1261) - <https://likumi.lv>
- ² Kriminoloģija: Mācību grāmata / Zinātniskie redaktori K. Ķipēna, A. Vilks – Rīga: Nordik, 2004. – 395. lpp.
- ³ Judins A., Kronberga I. Recidīva rādītāji, to noteikšanas kārtība un piemērošana Valsts probācijas dienesta un Ieslodzījumu vietu pārvaldes darbā. – Rīga: Biedrība „Sabiedriskās politikas centrs Providus”, 2011., 19. lpp.
- ⁴ Krimināllikums. Latvijas Republikas likums. Pieņemts Latvijas Republikas Saeimā 17.06.1998.; stājies spēkā 01.04.1999.; ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 12.01.2017.// Latvijas Vēstnesis, 08.07.1998., Nr.199/200 (1260/1261) - <https://likumi.lv>

- ⁵ Judins A., Kronberga I. Recidīva rādītāji, to noteikšanas kārtība un piemērošana Valsts probācijas dienesta un Ieslodzījumu vietu pārvaldes darbā. – Rīga: Biedrība „Sabiedriskās politikas centrs Providus”, 2011., 21.–22. lpp.
- ⁶ Krastiņš U. Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. – Tiesu namu aģentūra, 2014., 335. lpp.
- ⁷ Mežulis D. Krimināltiesības shēmās. Vispārīgā daļa. – Rīga: SIA „Biznesa augstskola Turība”, 2013., 87. lpp.
- ⁸ Notiesāto personu skaits. Pieejams: <https://tis.ta.gov.lv>
- ⁹ Notiesāto nepilngadīgo personu skaits. Pieejams: <https://tis.ta.gov.lv/>
- ¹⁰ Notiesāto personu skaits un piespriestais sods. Pieejams: <https://tis.ta.gov.lv/>
- ¹¹ Judins A., Kronberga I. Recidīva rādītāji, to noteikšanas kārtība un piemērošana Valsts probācijas dienesta un Ieslodzījumu vietu pārvaldes darbā. – Rīga: Biedrība „Sabiedriskās politikas centrs Providus”, 2011., 29. lpp.
- ¹² Latvijas Sodū izpildes kodekss. /Latvijas Republikas likums. Pieņemts Augstākā Padomē 23.12.1970; stājies spēkā 01.04.1971; ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 13.07.2016.// „Ziņotājs”, 1, 01.01.1971. – <http://likumi.lv/>

Abstract

The author analyzes three types of crime relapse existing in Latvia as well as paying attention on the fact that the crime data collection currently is not practiced in this country, although the level of the crime relapse reflects the effectiveness of applied criminal penalties. Statistical data collection and analysis of crime relapse could determine the effectiveness of criminal penalties as well as showing the usefulness of crime relapse reduction.

Аннотация

Автор статьи анализирует три вида рецидива преступных деяний, которые принято выделять в Латвии. Автор также обращает внимание на то, что сейчас в Латвии не ведется сбор данных (анализ) статистики о преступлениях, несмотря на то, что уровень рецидива преступлений отображает эффективность уголовных наказаний. Статистика и анализ данных о правонарушениях, а именно, о рецидиве, способствовали бы выявлению эффективности применяемых уголовных наказаний и возможности уменьшения рецидива преступлений.